

Ս Ա Ր Դ Ք

(Տես էրես 230)

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ր Ո Ր Դ

ԱՐՈՒԵՍՏԱՆՈՐԸ ԵՒ ՏԱՆ ԵՌՈՒԹԻՒՆԸ

Է

Աշխատն մը (1865ի) վերջի օրերու յիշատակ :

Այնան վերջին օրերը վերջապէս վերանիս ձմեռնային վերարկու մը ձգեցին : Եղանակը թէպէտ յառաջացած , սակայն այն ծանր սառուցիչ երեսը չցուցնէր : Դեռ ևս կ'ուշանայ անոր վրէժ տացուցիչ այցելութիւնը : Արդեօք հեղ պիտոր գայ , թէ զայրագին զիմք : Առ այժմ օդը գեղեցիկ է . պայծառ արևը՝ ջերմ և զուարթ . հարսի մը նման՝ ծովակի մը ջինջ երեսին վրայէն , իբր հայելիի մը մէջէն՝ կ'անդրադառնայ :

Անակնունելի եղանակ , որ զեկտեմբերի մը կիսուն ինձ թոյլ կու տայ բաց պատուհանիս մէջէն ընդարձակ լճակի մը տեսարանը վայելելու :

Եթէ աչքդ աչքիս հետ պտըտցունես չորս զին՝ լուծիւն է կ'ըսես , մեռեալ կեանք , անշնչութիւն :

— Բայց նայէ հեռագոյն . ահա շունչ , շարժում , աղաղակ : Այն առագաստներն որ հեռուանց լճակին երեսին վրայէն կը պարզին՝ մարդկային ակնարկութեամբը և հրամանովը կը շարժին : Ուշ գիր , լսէ . ահա աղաղակը . աղմուկը . շփոթը : Խրախուսիչ ձայնք են որ առագաստաւոր համբարանոց մը և բնակարան միանգամայն՝ հանդարտ ջրի մը վրայէն կը սահեցնեն : Հոն շնչաւոր էութիւն կայ , ընկերութիւն , մարդ : ...

— Բայց այն հեռի 'ի բացեայ է կ'ըսես . իսկ հոս մօտ անշարժութիւն , անշնչութիւն , մահ :

Տես ծառերն ինչպէս թօթափեալ են իրենց հարսանեաց զարդէն . մերկ ,

տխուր , իբր ժանտ հրդեհէ մը գերծեալք՝ այնպէս կը հառաչեն : Օդը ջերմ և զուարթ յիրաւի . բայց սիրտս չզուարթացնէր այս տեսարանը՝ որ ահարկու պատերազմի մը դաշտը կը ներկայացնէ կռիւէն ետքը :

— Այո , բնութեան քունը այդ երեւոյթը ունի . բայց եթէ մասամբ չմեռնի , չկրնար նորէն բոլորովին կենդանանալ : Հանդիստ քուն պէտք է մօնէ , որ կրկին անգամ աւելի գեղեցիկ կերպով զարթնու :

Ը

Միայն էի այս տեսարանին առջին . տեսութիւնս աստանդական թափառելով , յանկարծ աչուրներս պատուհանիս անկիւն մը կանկ առին . ի՞նչ էր պարմանքս : Սարդ մը՝ չգիտեմ ուստի մոլորեալ , հոն ապաստանարան մը ընտրէր էր : Յուրտ քարին անկիւնը կէս բթաչափ մեծութեամբ շլաղոյն մետաքսեայ բնակարան մը շինած էր : Բայց արևուն ճառագայթ մը խոտորնակի պատուհանին սեմին զարնելով , բազմանկիւն ոստայնը կիսով չափ կը շօշափէր : Յուսոյ շառաւիղէ մը ոգիքը վառուած անշուշտ , դեռ ձմեռնային խոր քունը չմտած , փորձել կ'ուզէր ետքի ճաշ մ'ընելու :

Մնտի յոյս . ընդունայն աշխատութիւն : Այս ժամանակս որսականը շատ նուազած կ'ըլլայ . հազիւ երբեք թէ տեսնուի միջատ մը որ արևուն ջերմ ճառագայթին մէջ պարէնը փնտռէ :

Եւ սակայն կը դիտէի որ սարդը մեծաւ համբերութեամբ զբաղեալ կ'աշխատէր : Բայց եղանակը՝ հանդերձ օրուան ջերմութեամբը՝ անանկ առաջ գացած էր , որ մեծ ծախքի դուռ բանալ չէր ներքեր : Կանխածանօթ ասոր սարդը՝ հին ոստայնի մը փրթած թելերը նորոգելու կ'աշխատէր , որ քանի մ' օր յառաջ սաստիկ քամիէ մը պատուտեր էր : Հանճարեղ և իմաստուն աշխատաւոր : « Ինչու համար ճշխութեանս մեծագոյն մասը վտանգի

դնեմ, կը մտածէր անշուշտ . ճոխանալու համար է որ կ'աշխատիմ . բայց եթէ եղանակը դառնանայ ու յոյսս պարագի ելլէ, ո՞վ զիս ապրեցնէ պիտոր չքաւորութեանս օրերը : Չէ, խոհեմ ըլլանք . այն քիչը որ առանց վտանգի յուսոյ մը պատճառաւ կրնամ շուայել՝ կու տամ, բաղդի կը նուիրեմ . բայց ապագայն ալ մոռնալ չեմ ուզեր : Եթէ այսօր չուտեմ, կայ յոյս որ ուրիշ օր մը կերակրիմ, ցորչափ համբարանոցս բանալու նիւթ ունիմ : Բայց եթէ այսօր բոլոր պաշարս վատնեմ ունայն յուսով, ինչ պատրաստութեամբ դարնան պիտոր արթննամ :

Իրաւամբ կը խորհրդածէր . խոհեմ ու վաստակաւոր՝ կ'ըմբռնէր որ բոլոր ապագայն այն նիւթէն կը կախուէր, որով ճարտարութեամբ ոստայնը կը հիւսէ : Յորչափ հիւսելու նիւթը չէ պակսած իրմէն, կայ յոյս լաւագոյն ապագայի, թէպէտ և ամսով քաղցած մնայ . բայց մէյմ' որ այն պակսի՝ ալ այնուհետեւ դառն մահ է . տանջանք ժանտ՝ սովալլուկ մեռնիլ :

Վասն զի միջատաց պէս թիւ չունի, որ կարենայ օդը պատռելով որսալ . ճեպլնթաց չէ, որ կարենայ ասպարիւզին մէջ որս ըմբռնել : Ուստի և կատարեալ չքաւորութեան ժամանակ մէկ հատիկ ճարը ուրիշի մը ոստայնին տիրելու ջանալն է . եթէ գտաւ տկարագոյն մը ու կրցաւ հարածել բնակարանէն՝ կը տիրէ ոստայնին, և անկէ ետքը ապագայն նոր յուսով մը կը ծիծաղի իրեն :

Այս կերպով է որ պառուրցած սարդն ալ իր ծերութեան օրերը կը խնամէ : Այն հասակին մէջ ներքին գործարանքն կ'իյնան իրենց առջի գործունէութենէն . ներքին աշխուժութեան կրակը պաղելով, ընդհանուր սարդին կազմուածքը կը դանդաղի պաղելով :

Անկէ ետքը համբարանոցը չկրնար մատակարարել արուեստաւորին այն պէտքը՝ որուն կարօտ է . այլ նուազելով՝ կը պղտիկնայ, կը ցամբի :

Թշուառ պայման . այնուհետեւ դառնութեամբ լի գերեզման մը կը բացուի խեղճին առջին, եթէ այն մնացած քիչ զօրութեամբը չաճապարէ՝ դարման մը տանելու : Ինքն ոստայն մը հիւսել չկարենալով, հարկ է որ ուրիշի մը ոստայնին տիրէ :

Ի խնդիր կ'ելլէ . և այն նորարոգը թողարը, որ մօրմէն նոր բաժնուած, օգու մէջ՝ լարած որոգայթի մը վրայ՝ առ կախեալ կը սպասէ, հարկ է որ եկամուտ բռնաւորին տեղիք տայ, ուրիշ տեղ ապաւինի և նոր որոգայթ մը լարէ : Դեռ կենաց աշխուժութեան ժամանակին մէջ՝ զժուարին չէ իրեն աշխատութեան նիւթ գտնալ :

Թ

Ինչպէս ըսի ուրեմն, պատուհանիս առջին կը դիտէի այդ աշխատաւորը, որ ժամանակէ դուրս թերեւս անօգուտ գործունէութեան մը կը զբաղէր : Ի՞նչ էր արդեօք դիտմունքը :

Անշուշտ որսորդութիւնը . բայց որսը հազիւ երբէք կը տեսնուէր . և սակայն այն արարածը յոյսը չէր կտրեր :

— « Եղանակը գեղեցիկ է, անշուշտ մօքէն կը խորհրդածէր . արեւ ջերմ, ժանտ հովիկը դադրած . ո՞ր դիտէ . թերեւս այս ջերմ ճառագայթը դուրս հրաւիրէ այն միջատներն՝ որ ցուրտին ժանտութիւնը ծակերու մէջ փախուցեր է : Անտարակոյս ասկէ պիտոր անցնին . հոս մօտ պիտոր խաղան իրենց զուարթ պարովը : Պէտք է պատրաստ ըլլալ . պէտք է աճապարել : Շուտ ուրեմն, շուտ . աշխատինք : Օրերն անանկ կարճ են . ձմեռն անանկ դառն ու երկայն կրնայ ըլլալ, որ զիս վտանգի մէջ դնէ գարունէն առաջ սոված մեռնելու » :

— Այս մտածութեամբ կ'աշխատէր մեծաւ աշխուժութեամբ . կ'ելլէր, կ'իջնէր, կը դառնար ասդիս, կը դառնար անդին . գործը առաջ կ'երթար :

Այն գործունէութիւնը զիս կը զարմացնէր . կը մտածէի որ անխոհեմութեամբ կը շարժէր, և իր ապագայն

վտանգի մէջ կը ձգէր: Վասն զի սարգը այն եղանակին մէջ սովոր են աշխատութենէ դադարիլ ու թմրութեան քընոյ մը ինքզինքնին տալ, մինչև գարունը իր դռները բանալով՝ աստանդական միջատները արթնցնէ:

Միւս կողմանէ, որովհետեւ ծանօթ է որ սարգը ծանրաշափական օրինաց բնական հմտութիւն մ' ունին, գիտեն կանխազգաց ըլլալ օդուն փոփոխութեանց, կը գուշակէի որ ձմեռն ուշանար պիտի, և դեռ իր յատուկ սաստկութեամբը չյայտնուէր: Փափաքելի ակնկալութիւն:

Ժ

Ի՞նչ եղաւ զարմանքս երբ յանկարծ պատուհանիս մէջ ճանճ մը գրեթէ ուստայնին քովէն քերելով՝ արևուն մէջ սկսաւ թռչնալ:

Տեսաւ զայն սարգը. գոնէ ես այնպէս գուշակեցի: Վասն զի իսկոյն գործունէութենէ դադարելով՝ կանկ առաւ, անշարժ մնաց ուստայնին մէջտեղը:

Կարծես թէ ինքնիրեն կը խօսէր. « Արդեօք ինձի մօտ պիտոր դայ. արդեօք որոգայթը տեսաւ. հասկցաւ խաբէութիւնը, Եկո՛, ճանճիկ. եկուր, սիրուն. մի վախնար, մինչև հիմայ քեզի համար աշխատեցայ »:

Դեռ ասկէ աւելի անշուշտ կը զուրցէր. անօգուտ սրտատրոփ: Ճանճը քիչ մը թռչնալէն ետքը հեռացաւ, ու տախտակի մը վրայ նստաւ հանգչելու:

Սարգը յուսահատած՝ նորէն գործողութիւնը շարունակեց:

ԺԱ

Բայց ես խաղին վերջը տեսնալ ուզելով, կը վախնայի չըլլայ թէ ճանճը ճամբան փոխելով փախչի: Մօտեցայ զգուշութեամբ, ու ձեռաց շարժմամբ մը զայն բռնելով՝ ուստայնին վրայ ձգեցի:

Զարկաւ թևերն ճանճը որ խալըսի,

բայց ուստայնին կաշուն թելերն ինչպէս մոգական անտես զօրութեամբ կաշկանգեր բռնեց էին: Եւ փախչելու իսկ ժամանակ չկար:

Վասն զի սարգը գուցէ փախուստ մը խէթալով, աշխատութիւնը ընդհատեց, ու վազեց հիւրն ըստ պատշաճի ընդունելու: Թաթիկներուն մէջը առնելով խաժաւ մէյմը, ու յետոյ կտոր կտոր պտըտցնելով՝ մէկ քանի բոպէի մէջ՝ ուստայնէ քսակով մը ամփոփեց. թելով մըն ալ ուստայնին վրայ կախելով՝ գնաց նորէն ընդհատած գործը շարունակելու:

ԺԲ

Հանդէսին ոչ միայն հանգիսատես եղեր էի այլ և կերպով մը դերասան: Գեղեցիկ մասը տեսեր էի, տան մը շինութիւնը, որոգայթի մը լարուածքը, որսի մ' ըմբռնուիլը: Կամայ ականայ հարկ էր նաև չար մասին ալ հանգիսատես ըլլայի. զիտածիս բնաջինջ կործանումը:

Անանկ կեդրոնացեր էր միտքս այս մտածութեանցս վրայ, որ չէի զգար ինչ կը հանդիպէր չորս դիս:

« — Հէյ դրացի.. դրացի.. բարեկամ. ինչպէս կանչեմ. ինչ անուն տամ որ հրամանքիդ ընդունելի անցընիմ ու ողջունի մը արժանի ըլլամ: »

Այդ յանկարծական աղաղակին, որ իբր թնդանօթի մը ահեղագոյ պայթումը ականջս խլացուց, դարձայ ամիշած տեսնելու ինչ էր այն վայրկենին որ այդպիսի յանկարծական արշաւանք մը կ'ընէր: Զկրցայ ապշութեան զարմանքս զսպել Սիմոնիկ քերթողը տեսնելով. քերթող մը որուն հոշակը նուրբ փետրի մը պէս բաղդին թեթեւ հովովը կ'ելլէր կ'իջնէր: Սովորաբար՝ լռիկ մէկ մըն էր. բայց երբ քերթող խանդից աշխոյժը զինքը բորբոքէր, աշխարհքիս չորս տարերքը տակն ու վրայ կ'ըլլային:

Ասանկ օր մը իր ականիւ այցելութեան գաղափարը մտքէս չէր անցած.

չէի կրնար ալ գուշակել թէ ինչ պէտք
զինքը ինծի կ'ուղղէր :

— « Հէյ ուրեմն, բարեկամ, կանչեց .
ինչ է ապշութեանդ լուսթիւնը . հա,
կ'երևակայեմ . դարձեալ ունայն բանի
մը ետեւ ինկած պիտոր ըլլաս : Բայց
խօսէ, զուրցէ : Ի՞նչ է ատ երևոյթը .
քարէ արձան մը կտրեր ես . ինչ, ար-
դեօք ներկայութիւնս չես ախորժիր .
զուրցէ ուրեմն, երթամ թէ մնամ : »

Յանկարծական երևոյթը անանկ
շփոթացներ էր զիս, որ ինչ պատաս-
խան տալս չէի գիտեր :

« — Կեցիր, մնացիր, ըսի . թէպէտ
և քերթողաց շատ բարեկամ չեմ, բայց
թշնամի ալ ըլլալու պատիւը չեմ
ուզեր :

— Ի՛հ, գիտեմ . հարկ մը չկայ զուր-
ցելու . բայց երեսիդ վրայ կը կարդամ
որ իմ ներկայութիւնս այնչափ ախոր-
ժելի չէ :

— Ձէ, չէ, ըսի . մի տարակուսիր :
Բայց զբաղած էի ու չիմացայ յանկար-
ծական գայլուստդ :

— Հա՛ զբաղած, զբաղած, կը գու-
շակէի . բայց տեսնանք ինչ էր առար-
կայն :

— Մնօգուտ բան մը . և թերեւ քեր-
թողի մը հետաքրքրութեանը անար-
ժան :

— Բայց գոնէ ինչ է, գիտնամ :

— Չախորժած բանդ է . սա սարդը :

— Հա՛, հիմայ կ'իմանամ ազնիւ ըզ-
բաղանքդ : Բայց ինչ կ'ուզես . ամեն
մարդ իր բնական ճաշակն ունի : Ես
քերթողական արուեստը կ'ախորժիմ,
դու սարդն ու ճանճերը . ինչ գէշ բան
կայ :

— Եւ ոչ մի . քերթողը ցնորից աշ-
խարհները կը շրջի . բնապատումը իրը
կը շօշափէ, ճշմարտութիւնը ստուգելու
համար :

— Այո՛ . բայց ոչ դք արհամարհելի
է : Ես ալ սարդը կ'ախորժիմ . բայց
երբ գեղեցիկ յանգով մը ոտանաւորիս
ծայրը կու գայ, ինչպէս մարդրիտէ
մանեակի հատիկ մը : Սակայն անոր
տեսքը, անոր երևոյթը, ու՛ֆ, տանիլ

չեմ կրնար : Ի՛հ, կարենայի զքեզ ալ
քերթող չինել . . .

— Մնշուշտ, մեծ շահ մը կ'ընէիր,
ըսի ծիծաղելով : Բայց գիտցիր որ իմ
գիտողութեանցս զբօսանքը բոլոր քեր-
թութեանցդ հետ չեմ փոխեր : Յետոյ
գիտցիր որ ամեն գեղեցիկ ուսման հա-
կամիտութիւնը՝ բնական պիտոր ծնա-
նի . ոչ դք բռնի մեծ թուաբան կրնայ
ըլլալ, կամ հռչակաւոր ճարտասան :
Բայց թողունք այդ խնդիրը . տես հիմա
այդ ցանցին հիւսուածքը, դիտէ անոր
կանոնաւորութիւնը : Գիտցիր ստոյգ
որ ոչ երբեք կրցեր է մարդ ասանկ կա-
նոնաւոր բանուածք մը հիւսել : Տես
այն գծերուն յստակութիւնը, անոնց
կանոնաւոր չափակցութիւնը . ինչպէս
գեղեցիկ կերպով ու համեմատու-
թեամբ մէկմէկու կը յաջորդեն : Հաւ-
տա որ որչափ գեղեցիկ ու ներդաշնակ
ըլլան քերթութեանդ արուեստակեալ
յանգերը, ոչ երբեք այդ բնական շար-
քին գեղեցկութեանը կրնան հասնիլ :
Ա՛հ, կարենայի զքեզ ցնորաբան քեր-
թութեան իջեցնել ու բնութեան իրա-
կան զուարճութիւնը շօշափել տալ :

— Ա՛հ, չէ, զիս ալ սարդաբան կ'ու-
զես ընել :

— Այո՛ . ինչպէս դու ալ զիս քեր-
թող կ'ուզէիր ընել :

— Բայց գոնէ քերթութիւնը ազ-
նուական արուեստ է :

— Հապա էական պատմութենէն ա-
ւելի ազնուական արուեստ մը կայ .
հաւտա որ սարդ մը և քերթող մը մի
և նոյն բան է :

— Հայհոյութիւն . ուրեմն քու ա-
րուեստդ ատանկ կը սորվեցնէ :

— Այո՛ . տեսնենք վրիպանքը ինչ
բանի մէջ է :

— Ա՛հ, բարեկամ, եթէ այդպէս է՝
բարով վայելես արուեստդ : Թող միշտ
ցնորաբան քերթող մնամ՝ քան թէ
սարդանման բնապատում :

— Բայց չէ, ըսի . չխռովի սիրտդ .
աղէկ հասկըցիր խօսքս . կայ տեսու-
թիւն մը որ ոչ միայն քերթող, այլ և
բնապատում մը և ինչ և իցէ մարդ մը՝

սարգի մը հաւասար կը կշռէ։ Այս տե-
սութեանը առջին . . .

— Այդ տեսութեանը առջին իմ բը-
նութեանս ազնուականութիւնը դէմ
կը գրգռի։

Բարեկամ, կը թողում զքեզ քու
զուարճութեանցդ ու դիտողութեանցդ.
բարով վայելես սարգդ և անոր ազգա-
կիցները։ Թող հիւսնն, զարգարեն պա-
տուհանիդ անկիւնները։ Ինչ փնաս կ'ը-
նեն քեզի։ զարդ մըն է որ մերկու-
թեան մը վրայ կը ձգեն։ Բայց քեզի
խօսքս վկայ. այդ անճոռնի էակաց
տեսութիւնը և ոչ կ'ուզեմ բնականա-
նիս դիմացն ալ ունենալ։ »

Խօսքը չերկնցուցի. քերթողը ելաւ
հեռացաւ. ինչ ունէր ընելիք։ Թերեւս
քանի մը անգամ իր աշխուժից ժա-
մանակը երգած ըլլար այս էակիս համ-
բերութիւնը, ճարտարութիւնն ու ա-
րուեստը։ Բայց չկարծած ժամանակը
ցուցնել իրեն այն կողմը որով սարգը
իրեն հաւասար կրնար սեպուիլ, այդ
յանգզնութիւն մըն էր, որուն դէմ
կ'ելլէր բնականապէս իր բնութեան
ազնուականութիւնը։ Բայց ներելի է
կ'ըսէի անոր յանկարծական բարկու-
թիւնը. քերթողները՝ պատճառ հաս-
կընալու պատրաստականութիւնը չու-
նին միշտ։ Կը մխիթարուէի յուսով որ
անկէ ետքը մտածութեանցս արգելք
չէր ըլլար։

Սկսայ նորէն սարգիս դիտողութիւն
ները։

Պարտիզաց սարգն¹ էր, իր կատա-
րեալ հասակին գեղեցկութեանը մէջ։
Ո՞ր գիտէ ինչ պատահարի պատճառաւ
ծառի զուարճութիւնը թողլով, տաս-
նուվեց ոտք բարձրութեամբ պատ մը
ելեր էր. և հոն անկեան մը պաշտպա-
նութիւնը խնդրելով, դառն օրերու
այցելութեանը կը սպասէր, վերջին
պաշտպանողական պատրաստութիւն
ները տեսնելով։

Կը դիտէի շարժմունքները, պտոյտ-
ները, կեղրոնէն շրջապատը՝ շրջապա-

տէն կեղրոն ըրած երթևեկութիւննե-
րը, շտապողական աշխուժութիւնը, ա-
մեն բան միով բանիւ՝ դիտողութեան
հետաքրքրութիւնս կը գրգռէին։ Ա-
նանկ մը կ'երևնար՝ ինչպէս թէ ինք-
զինքը խրախուսէր. « աշխատէ, աշխա-
տէ, ըսելով. օրը կարճ է, աշխատէ։ »
Վերջապէս նորոգութեան աշխա-
տանքը լմնցաւ. հիմա ինչ ընէ պիտի,
կ'ըսէի մտքովս։ Իսկ այն կարծես թէ
« հիմա կը հասկըցնեմ » կ'ըսէր։ Ու մէյ-
մըն ալ որոգայթին կեղրոնը փութա-
լով՝ գլխիվայր կանկ առաւ մնաց 'ի
կախ։

Ի՞նչ կը մտածէր։ Չէի կրնար ստոյգն
իմանալ. բայց կը գուշակէի որ որո-
գայթին ամբողջութիւնը կը զննէր.
արդեօք բոլորովին նորոգեր լմնցուցն-
էր. « ինչո՞ւ համար ատանկ գլխ 'ի վայր
կախուեր ես. չե՞ս վախնար, ըսի, որ ա-
րիւնդ գլուխդ հոսելով զքեզ մեռցնէ։ »

Կարծես թէ հասկըցաւ հարցմունքս
ու տարակոյսս լուծել կ'ուզէր։

— « Մի կարծեր որ սարգը քեզի
նման փափուկ կազմուածք ունի. այս
դիրքս փոխանակ ինծի փնաս մը հասցը-
նելու օգուտ կը մատակարարէ։ Այս
ահագին փորուս ծանրութիւնը, եթէ
դէպ 'ի վար կախեմ, ահագին տան-
ջանք կ'ըլլայ ինծի. մարմինս երկու
բաժնելու չափ կը ծանրանայ. Բայց
դէպ 'ի վեր բռնելով՝ ջղոտ բազուկ-
ներուս վրայ կը յեցընեմ ու հանգիստ
կ'ըլլամ։ » Այս ակնարկելով կը հասկը-
ցնէր, ու դէպ իր մաշկապատ որսը ա-
ճապարելով՝ բերանը կ'առնէր ու բոյ-
նը տանի։

Հ. Յ. Վ. ԻՍԱԿԵՐՏԵՆՑ

Կը շարունակուի։

¹ Գլ. Epeire diadème.